

Slovenski Pravniki.

Leto XVII.

V Ljubljani, 15. januarja 1901.

Štev. 1.

Razvoj prava v prošlem stoletji.

(Kratek pregled.)

Pravo ne more nikdar počivati, če hoče po svojem zvanji ustrezati vedno drugačnemu življenju držav, narodov in vseh raznih ljudskih slojev. Bujno in burno življenje devetnajstega, ravnokar doteklega stoletja je na političnem, socialnem in gospodarskem polju zastavljalo pravo taka vprašanja in naloge, na kakeršne pred sto leti najbistroumnejši pravoznanci gotovo niso mislili. Saj se je moralo preobraziti skoraj vsečiharno pravo; staro, od rimskih časov podedovano pravno gradivo se je napolnilo z novimi idejami; zastareli, nevkretni pravni sistemi so se morali umakniti drug za drugim novim, kakeršne so zahtevale popolnem premenjene razmere. Državni in družabni prepored vzlasti v Evropi je prešnil pravo raznih držav skoraj do zadnje vejice in znabiti bo devetnajsto stoletje jedno najvažnejših v pravni povestnici, ki se je ali se šele bo pisala.

Državno pravo je dobilo nove obsežne temelje in krepke vire, ko se je bil razsul absolutizem in se je po raznih državah začelo več ali manj ustavno vladati. Studij angleških državnih institucij je silno vplival na razvoj državnega prava po drugih deželah. Državne uprave so se organizovale po načelih »pravne države« in s »samoupravnimi telesi« se je silno poživila državljanska samozavest. Tu in tam je zavladalo pravo demokratično načelo. Splošna, jednaka, direktna in tajna volilna pravica se je uvedla po mnogih državah; v Švici je celo uvedeno ljudsko glasovanje o zakonih in za volitev sodnikov. Ženske so se pripustile k javnim uradom in (v nekaterih državah ameriških) dobile tudi vso volilno pravico. Močno se razvija združno in družabno pravo, ki pomaga, da se združuje kapital in delo v gospodarske svrhe; brez števila združenj je že posejanih bodisi na obrtnem ali na kmetijskem polju; kakor trdnjavice so, iz ka-

terih se vodi kolikor toliko vspešen boj proti premočni konkurenci velikega obrta. Vzlasti je postalo kmetijsko združništvo v Nemčiji znamenit faktor narodnogospodarskega življenja.

Socijalnopolitični nazori so udarili tudi na polje državljankega (civilnega) prava. Še v prvi polovici stoletja je vladal nauk, da za pogodbe veljaj zgolj svobodna volja strank, da se zakonodavstvu ni vtikati v pogodbene razmere, tudi ne, če je slabejši potreben zaščite proti močnejšemu. Toda v zadnjih desetletjih je nasprotni nazor uplival na zakonodavstvo najprej v Nemčiji in Avstriji, potem pa tudi v Franciji, Belgiji in celo na Angleškem, kjer »liberalizem« užiava najgloblje spoštovanje. Da državi pristojata tudi upliv na pogodbe privatnih oseb, pokazalo je zakonodavstvo v prid delavcev. Vzlasti pri zakonih v zavarovanje delavcev je država uveljavila prisilni princip in ustvarila sistem zavarovanja z ravnovrstno vsebino. Na čelu stoji zavarovanje proti nezgodam, za tem zavarovanje proti boleznim, konečno se zakonodavec bavi z zavarovanjem proti onemoglosti. Najbolj dosledno se je ta sistem vkoreninil v Nemčiji in v Avstriji, dočim se druge države še niso povse ločile od tradicij, katere so se v prejšnjih vekih smatrale za jedino prave. Če bi hoteli vse druge socijalnopolitične elemente zasledovati v modernih kodifikacijah ali novelah civilno-materijalnega prava, našli bi jih mnogo, manj ali bolj razvitih.

Posebno očitne in globoke sledove je socijalno-politično gibanje zadnjih desetletij pustilo pri reformah civilno-pravnega reda. Kažejo se pred vsem v vseskozi milejših oblikah eksekucijskega prava, potem pa v celi zgradbi pravnega postopanja. Tu teži vse na to, da bi zmagalo materijalno pravo; državi sami je na tem in zato je dala sodniku oblasti, da zamore energično vplivati na tek in izid pravnih sporov. Avstrijski civilno-pravdni red, ki je pričel delovati dne 1. januarja 1898. l., je cvet takšnega eudemonizma. Sploh se je civilno postopanje, četudi šele v drugi polovici stoletja, postavilo skoraj v vseh državah na moderno podlago. Javnost in ustnost sta stopili na mesto nejavnega in pismenega postopanja, prosto ocenjevanje dokazov pa na mesto »dokaznih pravil«. Sodelovanje nesodnikov se je na kontinentu pripustilo le pri trgovskih sodiščih in novejši čas tudi pri obrtnih; znamenja pa kažejo, da se hoče raz-

širiti, ker gre sploh struja zakonodavstva na to, da se vpošteva »aequum« poleg jurističnega momenta.

Nov stvor devetnajstega veka je obrtno-lastninsko pravo (do patentov, vzorcev, znamk itd.), koje je za industrijo izredne važnosti. Samo po sebi zelo razvito, je tem znamenitejša novodobna prikazen, ker ne pozna samo mej svoje države, nego je mejnarodno prikrojeno in uravnano, kakor literarno in artistično avtorsko pravo. V varstvo tozadevnih pravic so se mnoge države s pogodbami zjedini le na princip, da podanik jedne zvezne države v vsaki zvezni državi ima jednake pravice, kakor lastni državlj an. Mejn ar odno pravo se je najdalje razvilo vsled velikanskega napredka v mejnarodnem prometu in velja zlasti za poš tne in brzojavne stvari, za železniški promet itd. — začetki mejnarodnega zakonika, v katerega spadajo tudi mejnarodne pogodbe za odvr ačanje nevarnosti, ki prete vsem državam: konvencije proti kužnim boleznim, pogodbe proti trgovini s sužnji, proti uvozu alkohola itd.

Sploh so za mejsebojno občevanje in tekmovanje držav nastala nova, človeštva vrednejša načela. »Sveta alliance« je hotela vse velike spore rešiti po besedah tozadevnih pogodeb; onih pet velesil naj bi bilo evropsko oblastvo, razsodništvo za takozvano ravnotežje. To se ni posrečilo; kajti notranjemu življenju, ustavnim in vladnim premembam jedne države se ne dajo zapreti duri v druge države. Intervencijska politika, ki je hotela narode evropske postaviti pod policijsko nadzorstvo kongresov, da bi tako ščitila legitimitetni princip, morala se je v drugi polovici stoletja umakniti narodnostnemu principu, ki zahteva nezavisnost notranjega ustavnega življenja in svobodo zgodovinskega razvoja. Dopustna je po današnjih nazorih le intervencija, ki brani pravice človeka in človečnost v barbarskih ali polubarbarskih državah. V vihar ni dobi izza l. 1856., ko so se porajale tri nove velike države v Italiji, v Nemčiji in severni Ameriki, so vendarle zadobila veljavo načela kozmopolitične vrednosti: šiba vojske se je odstranila vsaj za ranjence, neutralni trgovini in lastnini se je tudi za časa pomorske vojne priznalo varstvo, raba razstrelil se je s stališča humanitete obso dila itd. Tudi težnje, da bi se spori med državami ne poravnavali s strahovitimi voj nami, ampak s pomočjo mirov nih razsodišč,

niso ostale brez uspeha; v pogodbah so se razne države zavezale, da medsebojne prepire dadé rešiti po razsodnikih, in povodom »pariškega miru« (1856) se je določilo, da sporne stranke morajo, predno se spuste v vojno, poiskati si prijateljskega posredovanja drugih držav. Take in jednake dobrohotne pogodbe se sicer ne izpolnijo, kedar pride pravi čas, dokazujejo pa, da se človeštvo zavzema za ohranitev miru, ki je prvi pogoj neprestanemu kulturnemu in gospodarskemu napredovanju.

Kazenskopravna znanost koncem osemnajstega veka je pripravljala razvoj pozitivnega kazenskega prava v prošlem stoletji. Vse države so preustrojile svoje kazenske sisteme v duhu humanitete. Vrsto novih zakonikov je otvoril Feuerbachov bavarski zakonik iz l. 1813., ki je uveljavil sicer stare teroristične nazore, a se je odlikoval po svoji sistematiki in vzorno preciznem besedilu. Le polagoma so se odstranjevale barbarske kazni. Smrtno kazen so odpravili v raznih državah, a večina jo je obdržala za posebna hudodelstva proti življenju, tako da sto let potem, odkar je izišla knjiga Beccarijeva, se ta strašna kazen ne zdi še odveč javni pravni zavesti. Kodifikacije kazenskega prava so v prvi polovici stoletja merile na to, da se natančno omeje pojmi posameznih deliktov in da se kaznuje vedenje proti družbi; prezirali so se pa praktični smotri kazenskega prava. Nasprotna struja je nastala skoro po vseh državah v zadnjih desetletjih, zlasti ker je izkušnja pokazala, da dosedanji način kaznovanja ne zaleže kaj posebno proti trumi zločincev. Veliko so k temu preobratu pomogle poleg znamenitega lheringovega dela »Der Zweck im Rechte« nove socijalne znanosti. V Italiji, prejšnje dobe klasična dežela kazenskopravne vede, nastala je pod vodstvom Lombrosa, ki je s svojo knjigo »Uomo delinquente« dosegel znamenit uspeh, takozvana pozitivno-antropološka šola; ti znanstveniki smatrajo, da je hudodelec degenerovan, da ne more biti osebno odgovoren, ter zahtevajo, da se s takim ravna po prirodno-znanstvenih zakonih. Na drugi strani je »mejnarodna kriminalistična združba« pod vodstvom Franca pl. Liszta. Le-tej je zločin socijalna prikazen, katero treba pobijati, objédnem pa vse storiti, da se zboljšajo socijalne ramere. Ta struja hoče, da se namesto kazni s kratkimi zapori postavi pogojna obsodba, da se mladostne osebe ne kaznujejo, ampak

prisilno odgajajo, opominjajo itd. Upliv teh šol se tudi že kaže v novih pozitivnih zakonih; pogojna obsodba je že vsprejeta v zakone za Angleško, Belgijo, Francosko in tudi v načrt novemu kazenskemu zakoniku za Avstrijo. Kazensko pravo je v novejšem času tudi dobilo obsežnejši delokrog. Mnoge gospodarske, družabne in npravstvene nepravilnosti, ki so bile prej civilne in etične krivice, smatrajo se sedaj za kriminalne. Gotovo čakajo kazensko pravo v novem stoletji še mnogostranske preobrazbe, vzlasti temeljite avstrijski kazenski zakonik iz l. 1852., ki je žalibog še danes le boljša (in tudi večja) izdaja kazenskega zakonika iz l. 1803., ki torej v poglavitnem še danes predstavlja stališče kazenskopravne doktrine ob zatonu osemnajstega stoletja.

K reformam na kazensko-pravdnem polji so prisilili največ viharji 1848. in 1849. leta. »Javnost, ustnost in porote« so bile zahteve tedanje dobe. Pri tem se je mislilo na francosko kazensko postopanje, kateremu je bil izza Montesqueujevih časov uzor angleški kazenski pravdni red. Za prvo silo se je torej v srednji Evropi recipirala francoska kazenska pravda, kakor se je poprej izza 16. veka recipirala italijanska. Nadalje so skrbele ideje novega kazensko-pravdnega znanstva. Da se je uvedlo postopanje javno in ustno, da se je strogo ločilo funkcije obtožitelja od funkcij sodnikovih, da se je dopustilo svobodno zagovorništvo, da se je omejil začasni zapor, da so se odstranila izjemna sodišča, da se je zagotovila slobodna raba pravnih pripomočkov, nezavisnost sodnikov, da se je kazensko pravosodje deloma prepustilo nesodnikom — to so poglavitne reforme, s katerimi se odlikuje moderno zakonodavstvo. Za škodo, ki jo ima kdo vsled nezakriviljenega preiskovalnega zapora, ne dajo države še nikakega povračila, toda nekatere že priznavajo odškodnino tistim, ki brez krivde prestanejo kazenski zapor. Pravne garancije, ki jih tako uživa civilni obtoženec, so pa skoraj nepoznane v vojaškem kazenskem postopanju kontinentalnih držav, a tudi v tem pogledu je dalo prošlo stoletje dovolj poudora za potrebne reforme.

Tako je torej pravo z ogromno pomnoženim in skoraj do zadnjega prenovljenim inventarjem stopilo v dvajseto stoletje. Kar pa je največje važnosti, — vse drugačni fundamentalni življenski pogoji so mu danes za bodoče razvijanje, nego li so

mu bili pred sto leti. Jednakost pred zakoni in osebna svoboda, tiskovna svoboda, zborovalno in društveno pravo, svoboda znanosti in njenih nauk, svoboda izjav, peticijsko pravo itd. — to so v modernih državah garancije, ki se ob zatonu prošlega veka ne dajo preceniti za pravni razvoj kulturnih narodov. Ali je možno, da bi ta razvoj v novem stoletju pozitivno pravo in s tem družabni red privedel v sfero resnične pravice in etične popolnosti?

Dr.—c.

Nekaj vprašanj iz rabokupnega postopanja.

Spisal dr. Milan Škerlj.

Jedno najvažnejših izmed mnogih spornih vprašanj na polji rabokupnega¹⁾ postopanja, vprašanje, katere pravde da se tičejo obstoja rabokupne pogodbe, sta praksa in doktrina²⁾ doslej reševali na najrazličnejše načine. Po Rosenblattovi razpravi v »Allg. österr. Gerichtszeitung« št. 26 iz l. 1899., s katero se razsodba najviš. sodišča od 22. novembra 1899, št. 15959, uvrščena v repertorij pravorekov pod št. 170 (»Beiblatt zum J. M. V. Bl.« pro 1900 št. 125) v svojem utemeljevanji povsem strinja, pa je to vprašanje menda konečno rešeno v tem smislu, da so pač pravde za obstoj rabokupne pogodbe čiste ugotovilne pravde, ne pa tudi pravde za razveljavljenje ali za izrek ugaslosti rabokupne pogodbe, ker je tem pravdam uprav obstoj rabokupne pogodbe podlaga in pogoj. Rešujoč nadaljna vprašanja se bom držal navedenih Rosenblattovih načel. Radi popolnosti naj poleg razsodb, katere je upošteval Rosenblatt v svoji razpravi, navedem še sklep praškega višjega deželnega sodišča opr. št. R. II. 178,98-1, objavljen v »Ger. Ztg. št. 28 iz 1899, kateri pa nasprotuje Rosenblattovim izvajanjem.

¹⁾ Rabokup = »Bestand«, najem = »Miete«, zakup = »Pacht«.

²⁾ Jos. Friedländerja delo: »Ueber Präjudizialpunkte und Feststellungsanträge insbesondere im Bestandverfahren« mi, žal, ni prišlo v roke; ostala rabljena dela sem navedel na dotičnih mestih razprave.